

forordningen omtales slet ikke, ligesom denne skoleordning i det hele taget er stedmoderligt behandlet. »Enkelte steder lykkedes det interesserede præster at få igangsat den påbudte undervisning« (s. 251). Denne vurdering skyldes formentlig, at forfatteren ikke kender Joachim Larsens bog om den danske folkeskole 1536-1784 fra 1916, der giver en ganske anden vurdering af denne første start på den danske folkeskole.

Det er meget let i et kæmpeværk som dette at finde unøjagtigheder og svagheder. Men det skal ikke glemmes, at værket har en række kvaliteter. Periodiseringen og tilskæringen af det store område er almindeligvis fortaget med kyndighed. Det går langt omkring i sin bestemmelse af lokaladministrationens område. Teknik og kommunikation er f.eks. ikke glemt. De korte historiske indledninger til hvert tidsafsnit medfører, at samfundets administrationssystem ikke svæver i et tomrum. Efter 1848 starter beskrivelsen af hvert administrationsområde med oplysning om, hvilket ministerium det pågældende område hørte under. Harald Jørgensen ved som den erfarne arkivar, at lokal- og centraladministration hører sammen, hvorfor kilderne til lokalhistorien også kan søges centralt. Selv om han som alle andre administrationshistorikere har givet op over for de indviklede sønderjyske forhold, så gør hans sønderjyske hjerte afbigt ved nøje at drage Sønderjylland ind i hvert administrationsområde efter 1920. Arkivgennemgangen i sidste afsnit med dens nyttige litteraturhenvisninger, som her absolut er tidsvarende, hører også til værkets positive sider.

Jeg ved, at Harald Jørgensen vil være den første til at indrømme, at et værk som dette ikke kan være fejlfrit og derfor vil slå ud med hånden og overdrage til andre at gøre det bedre.

Birgit Løgstrup

CARSTEN BREENGAARD: Er du kristen? Romermagt og kristne fra Paulus til Ignatios af Antiokia. Et kristendomshistorisk essay. Kbh., G.E.C. Gad, 1986. 150 s. 148 kr.

Det er forfatterens udgangspunkt, at kristenforfølgelserne er blevet institutionaliseret omkring år 110. Han når frem til denne erkendelse gennem det, han selv karakteriserer som en nytolkning af Plinius-Trajanbrevvekslingen: Plinius-brevet viser nok, at de kristne hidtil er blevet forfulgt, men det demonstrerer også, at Plinius ikke er ganske sikker på hvorfor. Trajans svar derimod fastslår, at de skal forfølges, skønt han ligeledes ikke afslører årsagen. Heller ikke de andre hedenske, romerske

historieskrivere – Tacitus og Suetonius – kan efter forfatterens opfattelse give os sikker information om, hvorfor romermagten forfulgte de kristne før år 110. Efter dette år er forfatteren derimod ikke i tvivl om, at Trajans svarbrev er motivet for romernes kristenforfølgelse. Brevet bliver således i sandhed epokeskabende. Det er derefter forfatterens prisværdige hensigt at undersøge, om det skulle være muligt at afdække romernes motiver til at forfølge de kristne i perioden før, dvs. årene 65-110, gennem inddragelsen af andre kilder. Han finder disse i de tidlige kristne skrifter, der idag tildels er indeholdt i Det nye Testamente, vel vidende, at det er et uhyre problematisk materiale at anvende, men dog et materiale, som vi ikke har råd til at se bort fra, fordi der ellers er så få kilder til dette komplicerede spørgsmål.

Forfatteren gør i sin indledning rede for, at han udmærket er klar over, at det er et vanskeligt hverv, han har påtaget sig; »at undersøgelsens stofområde forskningshistorisk set er uoverkommeligt for en enkelt person. Strengt taget kan en afhandling, som den her forelagte, overhovedet ikke skrives« (p. 12). Han vælger derfor med en beskedenhed, der ellers er ukarakteristisk for bogen, at kalde den for et essay, et forsøg. Forudsætningen for at dette forsøg kan gennemføres er, at forfatteren ikke ønsker at beskæftige sig med forskningshistorien om emnet, fordi han finder en sådan undersøgelse overflødig, og idet han henviser til A. H. M. Jones, konkluderer han, at man kan blive stillet over for valget mellem at bruge tid og kræfter på forskningshistorien eller på kilderne. Det er unægtelig et overraskende standpunkt hos en humanistisk forsker. Konsekvensen af det må selvsagt være, at dialogen mellem forskerne hører op, og muligheden for at nå til en dybere erkendelse gennem en diskussion forsvinder. Forfatterens form er imidlertid monologens, og man kunne med stor ret spørge, hvorfor denne bog er skrevet, når den ikke skal indgå i en debat? For han kan vel ikke forvente, at andre forskere skal tage stilling til hans tese, hvis han selv finder en sådan procedure overflødig? Bogens emne er dog for centralt for vor forståelse både af den tidlige kristendoms og den tidlige kejsertids historie til, at dens tese kan stå uimodsagt.

Plinius er af kejser Trajan blevet sendt til Bithynien i Lilleasien for med specielle magtbeføjelser at genoprette den romerske administrations effektivitet i området. Han er her blevet konfronteret med kristenproblemet. Han havde ikke før deltaget i retssager mod de kristne (*cognitiones de Christianis* X.96.1). Alligevel er han sikker på, at de der føres til ham som kristne (*in iis qui ad me tamquam Christiani deferebantur* X:96.2), burde straffes. Anklagen mod dem lød på, at de var kristne, idet det er det spørgsmål, han stiller dem (*interrogavi ipsos an essent Christiani* X.96.3), og

spørgsmålet er efter romerretten identisk med selve anklagen. Først senere er han kommet i tvivl om, hvorvidt hans domfældelse af de kristne p.g.a. *nomen* har været korrekt. Han konkretiserer sin tvivl i en række spørgsmål til kejseren og viser, hvorledes han har arbejdet med sagen for at komme til bunds i problemet. Trajan svarer, at Plinius har handlet, som han burde i disse sager (*actum quem debuisti, mi Secunde X.97.1*), og der er derfor på ingen måde tale om, at Trajans *rescriptum* er epokeskabende forstået således, at han sætter nye regler for en *forfølgelse* af de kristne. Forfatterens udgangspunkt for undersøgelsen må derfor afvises. Det er i det hele taget en af essayets svagheder, at det ganske ukritisk overtager den kristne tradition om, at der er tale om en forfølgelse. Trajan skriver tydeligt *conquirendi non sunt* (X.97.2), de kristne skal ikke eftersøges, men de skal straffes (*puniendi sunt X.97.3*), hvis de anklages for domstolen, idet han dog afviser anonyme anklager. Dette kan vel næppe karakteriseres som en forfølgelse organiseret af statsmagten.

Forfatterens anden påstand er, at man af brevvekslingen ikke kan udlede forfølgelsesmotiverne. Plinius skriver imidlertid som allerede nævnt om *cognitiones de Christianis*, og forbrydelsen er således det at være kristen og ikke noget som helst andet. Han fortsætter endvidere i sin tvivl med at spørge Trajan om, *nomen ipsum, si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur* (X.96.2). Dette kan vel bedst oversættes således: om navnet i sig selv er strafbart, også selv om der ikke er knyttet laster til det, eller om man dog skal straffe for de almindelige, folkelige anklager for laster, man plejede at forbinde med navnet, skønt Plinius senere i brevet viser, at sådanne ikke kan konstateres. Men såvel Plinius som Trajan er enige om, at folk, der er anklagede som kristne, skal slippe for straf, hvis de afsværger deres tro og demonstrerer dette ved f.eks. at ofre til kejserens billede. Dermed er det udelukket, at nogle af de folkelige anklager for *flagitia* – incest, børnedrab, kannibalisme, m.v. – kan være blevet accepteret i retssalen: »if you take charges of cannibalism seriously, you do not pardon the cannibals simply because they tear up their membership cards of the Cannibals' Club«. (G.E.M.de Ste Croix). Endelig viser hele afslutningen af Plinius-brevet, at det religiøse motiv for ham er centralt, idet han nævner, at de forladte templer nu atter fyldes, fordi mange mennesker igen er bragt til fornuft (X.96.10).

Der kan derfor næppe herske tvivl om, at på Plinius' tid var det sædvane at dømme de kristne for deres tros skyld. Det siger selvsagt ikke noget om, hvornår denne sædvane er blevet indført. Der kan alligevel udmærket være grund til at gennemføre hoveddelen af undersøgelsen: spørgsmålet om de kristne selv vidste, hvorfor de blev forfulgt. Forfatteren vælger derfor at analysere en række af de tidlige kristne skrifter. Han

indleder med, hvad han kalder »Præludium: Paulinske positioner«, han fortsætter med *1. Petersbrev*, *Markus-evangeliet*, *Johannes Åbenbaringen*, *Det Lukanske historieværk*, og han afslutter med biskop Ignatius' breve. Det er forfatterens hensigt gennem disse skrifter at demonstrere en udvikling i de kristnes syn på deres egen situation. Hvis man skal kunne gennemføre en sådan undersøgelse, er det imidlertid afgørende, at man kan datere kildematerialet med stor nøjagtighed. Forfatteren vælger dog blot det årstal for affattelsestidspunktet, der passer ind i hans tese om udviklingen af de kristnes selvforståelse uden nærmere at argumentere for sine påstande. Ved gennemgangen af *1. Petersbrev* nævnes en del af de vanskeligheder, der er ved dateringen af netop dette skrift. Indvendingerne afvises dog ud fra den betragtning, at skriftet rent faktisk giver sig ud for at være skrevet af apostlen Peter eventuelt gennem Silvanus' hånd, og »det er som bekendt en kildekritisk hovedregel, at der for at omstøde kildens egne angivelser skal foreligge ekstraordinære grunde, mens der ingen særlige skal opstilles for at fastholde disse« (p. 67). Forfatterens kildekritiske hovedregel må selvsagt afvises af enhver historiker, og det skal understreges, at vægtige grunde til at forkaste en datering til Neros tid er blevet fremført i forskningen, men de anses øjensynlig ikke for at være ekstraordinære. Med udgangspunkt i den opstillede maxime må gennemgangen af *Markus-evangeliets* kap. 12 unægtelig undre. Her bliver Jesu forudsigelser om Jerusalems ødelæggelse og sin egen genkomst til et *tids-signalement* (forfatterens fremhævelse p. 77), der kun giver mening, hvis det er skrevet efter år 70. Her findes åbenbart de ekstraordinære grunde til at omstøde kildens egne angivelser, selv om de måske ikke for andre er iøjnefaldende. Bl.a. på denne baggrund finder jeg hoveddelen af bogen ganske problematisk, idet de her fremførte eksempler ikke er enestående. Religiøs litteratur, den være sig kristen eller ikke-kristen, er vel noget af det allermest vanskelige at anvende som historisk kildemateriale, og det kan i hvert tilfælde ikke gøres som demonstreret i den foreliggende bog. Tilbage bliver at konstatere, at den engelske forskningsopfattelse af kristenforfølgelsesproblemet stadig må anses for at stå uantastet, selv om forfatteren ikke finder den »intellektuelt tilfredsstillende« (p. 9).

Arne Søby Christensen